

Jordbruk i periferin

Om lantbrukares handlingsutrymme och
strukturell makt i norra Västmanland

Jakob Sandberg

Självständigt arbete • 15 hp Sveriges
lantbruksuniversitet, SLU
Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Program: Samhällsutveckling – landsbygd
Uppsala 2025

Jordbruk i periferin. Om lantbrukares handlingsutrymme och strukturell makt i norra Västmanland

Farming the Periphery. On Farmer Agency and Structural Power in Northern Västmanland

Jakob Sandberg

Handledare: Arvid Stiernström, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för stad och land
Examinator: Sara Westerdahl, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för stad och land

Omfattning: 15 hp
Nivå och fördjupning: Grundnivå, G2E
Kurstitel: Självständigt arbete i landsbygdsutveckling
Kurskod: EX0888
Program/utbildning: Samhällsutveckling - landsbygd
Kursansvarig inst.: Institutionen för stad och land
Utgivningsort: Uppsala
Utgivningsår: 2025
Elektronisk publicering: <https://stud.epsilon.slu.se>
Nyckelord: handlingsutrymme, strukturell makt, locus of control, jordbruk, lantbrukare, Västmanland

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Institutionen för stad och land
Avdelningen för landsbygdsutveckling

Sammanfattning

Denna kandidatuppsats i landsbygdsutveckling undersöker lantbrukares uppfattningar av deras handlingsutrymme för att bedriva jordbruksverksamhet i de två kommunerna Fagersta och Norberg. Syftet med undersökningen är att synliggöra möjligheter och begränsningar till mänskligt handlingsutrymme rörande jordbruket i dessa kommuner. Detta görs med en intervjustudie, med hjälp av begreppen locus of control för att utröna deras uppfattade handlingsutrymme och strukturell makt för att synliggöra yttre hinder som påverkar deras jordbruksverksamhet. Uppsatsen föreslår att de strukturella förutsättningar för jordbruket som formas av statlig policy och marknadskonkurrens, i kombination med de lokala förutsättningarna, försvårar för att bedriva jordbruksverksamhet inom kommunerna - men att lantbrukarna hittar sätt att försörja sig på utanför jordbruket.

Nyckelord: Handlingsutrymme, strukturell makt, locus of control, jordbruk, lantbrukare, Västmanland

Abstract

This thesis investigates farmers' perceptions of their scope for action in performing agricultural activities in the municipalities of Fagersta and Norberg. The aim is to illuminate both opportunities and constraints on human agency related to farming in these areas. Using an interview study, the concept of locus of control is applied to analyze the farmers' perceived scope for action, while structural power is employed to highlight external barriers affecting their agricultural activities. The findings suggest that structural conditions shaped by state policy and market competition, combined with local geographical conditions, complicate the practice of agriculture within these municipalities. Nonetheless, the farmers develop strategies to sustain their livelihoods outside of traditional farming.

Keywords: Scope of action, structural power, locus of control, farming, farmers, Västmanland

Innehållsförteckning

Förord	5
1. Inledning	6
2. Syfte och frågeställning	7
3. Bakgrund	8
4. Teori	10
4.1 Positionering gentemot teorin	10
4.2 Locus of control	11
4.3 Strukturell makt	12
4.3.1 Strukturell makt i en svensk jordbrukskontext	13
5. Metod	15
5.1 Datainsamling och reflexivitet	15
5.2 Analys	16
6. Resultat	17
6.1 Utmaningar	18
6.1.1 Tid och pengar (för jordbruket)	18
6.1.2 Odlingsförutsättningar	23
6.1.3 Myndighetskontakt	24
6.1.4 Ägarstrukturer och tillgång till land	26
7. Diskussion	30
7.1 Organisering: Vem eller vad får vara kvar	30
7.2 Begränsat handlingsutrymme – mer än en fråga om tro	31
8. Slutsats	33
Referenser	35

Förord

Stort tack till mina föräldrar för allt stöd. Det är ovärderligt och jag är lyckligt lottad. Tack också till mina klasskamrater för inspiration och sällskap, den lilla tiden jag lyckades ta mig ur min skrivbubbla och träffa er på campus. Även stort tack till min handledare Arvid Stiernström och till Katarina Landström för teoretisk inspiration. Tack för att ni ger av er tid! Slutligen ett stort tack till mina informanter som bjöd mig på ett färgstarkt och rikt material genom att generöst dela med sig av sina upplevelser och berättelser. Ni gjorde mitt arbete intressant och bidrog till en spännande uppsats.

1. Inledning

“I princip så är det så: en gigantisk hobby. Du har ju hur mycket maskiner som helst; hur kan det här vara en hobby?”

Citatet anspelar på hur jordbruket blir en aktivitet som utgör en ekonomisk belastning snarare än ett försörjningssätt. Det vittnar om en utveckling där jordbruk inte ses som “riktigt” arbete, utan som en hobbyverksamhet som görs vid sidan av ekonomiskt bärande jobb.

I denna uppsats undersöks lantbrukares uppfattningar av deras handlingsutrymme för att bedriva jordbruksverksamhet i de två kommunerna Fagersta och Norberg. Syftet med undersökningen är att synliggöra möjligheter och begränsningar till mänskligt handlingsutrymme rörande jordbruket i dessa kommuner. I Sveriges lantbruksuniversitets (SLU) rapport “Sveriges förändrade lantbruk” undersöktes tre olika regioner för att illustrera lantbrukets skilda geografiska förutsättningar (Hajdu et. al. 2020). I denna visades att lantbrukare har vitt skilda förutsättningar beroende på vilken plats som de är verksamma på, och att den samhälleliga utvecklingen också påverkade lantbrukarens möjligheter.

Det kan argumenteras för att en större förståelse för regionala och lokala förutsättningar måste genomsyra bilden av jordbruket. Inte alla geografiska områden har stora odlingsarealer, inarbetade jordbrukskulturer, eller tillgång till ett lönsamt lantbruk. Speciellt inte om vi börjar titta på jordbruket specifikt, istället för att lägga in det under rubriken “lantbruk”. Det kan också argumenteras för att det inte går att frikoppla jordbrukets utveckling från samhällsutvecklingen i stort. De flesta jordbruken handlar om produktionen av i första hand livsmedel. Med en enkel logik skulle vi kunna konstatera att alla behöver livsmedel, eftersom det utgör en tydlig nytta för människan. Därför borde jordbruket av den enkla anledningen vara värt att behålla och utveckla. Men det visar sig snart att inte alla jordbruk är jämbördiga.

Denna uppsats kommer att dyka ner i lantbrukares upplevda handlingsutrymme i kommunerna Fagersta och Norberg genom att intervjua dem om deras uppfattade utmaningar kring att bedriva jordbruk. Detta görs genom att undersöka hur mycket kontroll som de upplever över sina möjligheter till att bedriva jordbruksverksamhet, i egenskap av lantbrukare inom det geografiska området. Jag kommer också att presentera de teorier som jag har använt för att skapa en förståelse av lantbrukets utveckling. Slutligen drar jag slutsatser baserat på mitt teoretiska ramverk om vilka strukturer som kan tänkas medföra begränsningar på lantbrukares möjligheter att bedriva jordbruk.

2. Syfte och frågeställning

Genom att studera jordbrukares verkligheter i Fagersta och Norberg kan det bidra till att bättre greppa näringens utmaningar inom det geografiska området. Därav kan det vara givande att undersöka fallet utifrån denna frågeställning:

Vad begränsar handlingsutrymmet för jordbruket i kommunerna Fagersta och Norberg?

Jag gör detta genom att undersöka vilka utmaningar jordbrukare i kommunerna Fagersta och Norberg upplever i förhållande till att kunna försörja sig på sin verksamhet, och på vilka sätt de uppfattar dessa utmaningar som externa (strukturella).

Syftet med undersökningen är att synliggöra möjligheter och begränsningar till mänskligt handlingsutrymme rörande jordbruket i kommunerna Fagersta och Norberg. Min hypotes är att studerandet av lantbrukares utmaningar i Fagersta-Norberg kan leda till djupare förståelse och insikter som även kan komma till nytta när man undersöker aktörer på andra platser med liknande förutsättningar. Jag kommer att använda mig av begreppen locus of control (4.2) och strukturell makt (4.3) för att tolka på vilka sätt strukturella utmaningar formar lantbrukares uppfattade handlingsutrymme.

3. Bakgrund

Jordbruksföretagen i Sverige blir allt färre. För vissa platser innebär minskningen en märkbar avsaknad av jordbrukets närvaro. Kommunerna Norberg och Fagersta, situerade i Norra Västmanland, hade under 2024 tillsammans 99 registrerade jordbruksföretag varav bara 7 brukade 50 hektar åkermark eller mer. Av dessa fanns 43 av de aktiva i Fagersta kommun och 56 av de aktiva i Norbergs kommun. För att jämföra med kommuner som har liknande storlek och jämförbar folkmängd: Relativt närliggande Nora kommun och Karlskoga kommun registrerade 85 respektive 76 företag, norrlandsorterna Bjurholm och Vännäs 77 respektive 143 stycken (Jordbruksverket 2025). Det är med andra ord betydligt färre aktörer inom jordbruk i kommunerna Fagersta och Norberg än i jämförbara orter.

Om vi tittar på den historiska utvecklingen i jordbruket så har arbetet med jorden successivt förskjutits till ett alltmer rationaliserat, mekaniserat och specialiserat jordbruk, drivet av allt färre individer. För att ge ett exempel närliggande i tid så minskade jordbruksföretagen nationellt med 42% mellan 1990 och 2023 (Jordbruksverket 2024). Att storleksrationalisera sitt lantbruk har varit den strategi som tydligast varit understödd av jordbrukspolitiken sedan 1947 och denna utveckling har påverkat samtliga regioner (Hajdu et al 2020). Nationellt har företagen som brukar mellan 30 - 100 hektar åkermark minskat medan företag som brukar över 100 hektar har ökat mellan år 2010 och 2021 (Jordbruksverket 2022). Detta skulle innebära att företag i den storleksklassen som enligt statistiken utgör majoriteten av aktörer i Fagersta och Norberg kan ha påverkats negativt av rationaliseringsprocessen.

Jag är uppvuxen i Fagersta och det var hemkommunens jordbruk som min huvudsakliga nyfikenhet kretsade kring till en början. Eftersom det är en värld jag klivit in på senare tid i vuxen ålder, hade jag begränsad kunskap om det omgivande lantbruket. Jag insåg snabbt att det knappt fanns några aktörer överhuvudtaget som kunde leva på jordbruket inom Fagersta kommun, och utökade därför området med grannkommunen Norberg för att få ett större urval av aktiva jordbrukare. Något som gör dessa kommuner intressanta som ett par, är att de delar en ekonomisk historia. Jag utgår ifrån att geografiska platser är påverkade av de materiella flöden som organiserar det sociala livet genom arbete (mer i 4.3). I både Fagerstas och Norbergs fall, har järnhanteringen dominerat hur arbete organiseras. Lantbruket i området har därför länge historiskt fungerat som ett komplement till järnindustrin (Boëthius 1958). Både Fagersta och Norberg hade de klart minsta odlingsarealerna, och minst antal husdjur i Västmanlands län år

2014 (Jordbruksverket 2015). Det ställer också frågor om jordbrukets bärkraft som näring i området, vilket gör området till ett intressant undersökningsområde.

Vilken roll jordbruket har idag och kan tänkas ha i framtiden har både att göra med lokala kontexter och samhällsutveckling. Wästfelt & Eriksson (2017), som gjort en detaljerad studie av lantbruket i Upplands län, sammanfattar att jordbrukets utveckling präglas av kortsiktighet, geografisk koncentration, specialisering och uppskalning, och att det är hög tid att utveckla långsiktiga strategier för framtidens lantbruk (Wästfelt & Eriksson 2017). Marquardt et al. (2022) menar att lantbruket bör ses som en multifunktionell helhet, där en kombination av gårdar med olika jordbrukslogiker och förvaltningsmetoder gemensamt ska leda till ett hållbart långsiktigt jordbruk: de som produktionsmaximerar, de som ser sig som förvaltare av landskapet, och de som är mer miljöfokuserade och försöker hitta nya hållbara produktionslösningar (Marquardt et al 2022). Wästfelt & Eriksson (2017) efterlyser också forskning om blandade gårdsbruk som kan visa hur marken kan användas för att simultant minska produktionen av klimatgaser, öka biodiversitet, och samtidigt öka avkastning. Detta för att skapa ett underlag för att undvika att radera möjligheter till jordbruk som tidigare lantbrukare skapat (Wästfelt & Eriksson 2017).

Marquardt et al (2022) beskriver vidare att om transformationen till produktionsmaximerande gårdar fortsätter i samma takt som det har gjort, riskerar det att tränga ut andra gårdar, med tanke på förenklingen av landskap som följer av produktionsmaximering. Detta riskerar att begränsa variationen inom jordbrukssektorn i en tid då vi “måste hålla fler dörrar öppna” för att tackla rådande samhällsutmaningar (Marquardt et al 2022). Det innebär också att platser vars jordbruk normalt sett inte på ett ansenligt vis bidrar till matproduktion idag blir viktiga att behålla för imorgon; så även fallet med kommunerna i norra Västmanland. Det blir således relevant att göra en undersökning om vilka möjligheter det finns till handlingsutrymme för jordbruket inom det valda geografiska området, och hur det kan bidra till jordbrukets långsiktighet. Jag säger jordbruket här istället för lantbruket, eftersom det är primärt jordbruket och inte skogsbruket jag är intresserad av, även om de ofta hänger ihop.

Homogeniseringen av lantbruket mot produktionsfokuserade gårdar kan utgöra ett potentiellt nedläggningshot om inte förutsättningarna finns i kommunerna. De riskerar i linje med denna logik att systematiskt konkurreras ut, och risken finns att jordbruksmarker överges som en följd. Som Wästfelt & Eriksson (2017) skriver producerar jordbruket “inte bara ettåriga växter utan också framtidens jordbruksmark”, och att om mark tas ur produktion så finns risken att odlingsmark går förlorad i framtiden (Wästfelt & Eriksson 2017).

4. Teori

4.1 Positionering gentemot teorin

Studien handlar om att förstå vilket handlingsutrymme lantbrukare har till jordbruksverksamhet. För att definiera vad jag menar med handlingsutrymme krävs ett redogörande av hur jag ser på relationen mellan agens och struktur. Fuchs (2001) menar att agens är inget som en människa "har" utan tillskrivs i olika sammanhang. Personer i sig kan inte ses som självständiga, isolerade källor till kulturskapande. Vi bör därför i sociologiska observationer röra oss bortom agens och individ. Fuchs menar att det handlar om "variations on a continuum" snarare än att det huvudsakligen är "agens" eller "struktur" som sätter premisserna för mänsklig handling. De är för Fuchs kontextberoende verktyg och inte varandras binära motsatser (Fuchs 2001).

För mig handlar det om att kunna använda mig av *kompletterande perspektiv* för att skapa en tydligare helhetsbild. Det för mig in på relationen mellan teori och empiri. Vi tar först avstamp i individens uppfattning av deras egna handlingsutrymme, den agens som de tillskriver sig själva. Detta är den empiriska komponenten. Med hjälp av intervjuer kommer jag att undersöka den uppfattade världen, från individens synvinkel. Men för att kunna göra tolkningar av individens omvärld som går bortom empirin behövs vissa strukturella antaganden om vad strukturer är och gör för hur individen uppfattar världen. Här använder jag mig av en strukturalistisk omvärldssyn för att tolka ramen som deras livsvärldar utspelar sig i. Detta utgör den teoretiska komponenten. Dannefjord beskriver empiri och teori som ett dialektiskt växelspel, att teorin sätter ramarna för vilken empiri som blir synlig/undersökningsbar, och att empirin i sin tur kan säga något om teorin (Dannefjord 1999). Jag tolkar detta som att vi därför egentligen aldrig börjar med ett blankt papper: vi har alltid en teoretisk komponent och en empirisk komponent i vårt resonering om världen. Den strukturella linsen möjliggör perspektivet att jordbrukarnas handlingsutrymme inte bara har att göra med bristen på egen förmåga, egna resurser eller "slumpen", utan även om begränsningar och skeenden som individen har mindre kontroll över. Det öppnar också upp för att förstå den geografiska områdets utveckling som en del av något större, och inte bara isolerade lokala processer. Ett strukturalistiskt ramverk uppmuntrar också till att observera mer än bara flöden av tankar och idéer, utan även de flöden av materia och värden som formar sociala relationer (mer i 4.3). Samtidigt måste dörrarna också vara öppna till att förstå hur individen uppfattar sitt handlingsutrymme, och hur uppfattningen i sig kan öppna eller stänga dörrar om vad som är möjligt eller inte möjligt att göra i en given kontext. Som Wästfelt & Eriksson (2017) noterar i sin undersökning, hade både landskapets

sammansättning och de enskilda lantbrukarnas kunskaper och perspektiv betydelse för hur de ser på sitt handlingsutrymme, samtidigt som det svenska lantbrukets omstrukturering påverkats av konkurrens, jordbrukspolitik samt lokala förutsättningar (Wästfelt & Eriksson 2017). Jag menar att handlingsutrymme inte bara bör handla om att observera agens utifrån individ(er), och inte bara om att observera struktur.

4.2 Locus of control

Begreppet kommer från beteendevetenskapen och populariserades av psykologen Julian Rotter på 60-talet (Galvin et al 2018) och används också inom entreprenörskapsforskningen (Nilsson 2017). "Locus of control" (LoC) fångar huruvida individer tillskriver orsaken eller kontrollen av händelser antingen till sig själva ("Internal locus") eller till den yttre miljön ("External locus") (Galvin et al 2018). Centralt för begreppet är att förstå relationen mellan orsak och verkan; om huruvida individen tror att dennes handlingar kan påverka sitt sammanhang eller ej. Det är dock annorlunda från att tillskriva en händelse i det förflutna en specifik orsak, utan handlar mer om framtidsutsikter en individ har för att påverka sitt liv. Begreppet tittar framåt, snarare än bakåt. För att illustrera detta: Individer kan känna att exempelvis en sjukdom beror på faktorer utanför deras kontroll (en extern tillskrivning) men ändå tro att de kan utöva kontroll över det genom att vidta åtgärder för att snabbare kunna återhämta sig (intern locus of control) (Galvin et al 2018).

Det finns inbakat i begreppet en dimension av tro på förändring, vilket också speglar hur det använts i entreprenörskapsforskningen. Intern LoC har i det sammanhanget använts för att beskriva graden av "rådighet", det mandat som tas för att utföra en handling. Det kopplas till begreppet "Self-efficacy", vilket är känslan av att kunna påverka, i Nilssons (2017) ord "tron på sin förmåga att göra skillnad i en specifik situation" (Nilsson 2017:67). I enterprenörskapsforskningen handlar intern LoC också om att kunna utmana rådande normer eller hitta kreativa sätt att förbise hinder och minimera risker genom att "rig the urn in favor of one's own draws" för att parafrasera Sarasvathy (2008), alltså att själv i ord och handling kunna sätta ramarna för spelets regler (Sarasvathy 2008; Nilsson 2017). Det finns exempelvis undersökningar som pekar på att intern LoC är associerat med framgång på arbetsmarknaden och att de med en intern LoC tenderar att sätta upp mer utmanande mål, stå emot motgångar och uppleva mindre jobbstress (Cobb-Clarke 2015). Det är alltså ett begrepp som ofta associeras med handlingsförmåga och att se nya möjligheter.

Vanligtvis kategoriseras LoC i beteendevetenskapen i olika grader (Halpert 2011). I denna undersökning rör jag mig ifrån grader och tittar främst på om de

utmaningar som uttrycks i materialet uppfattas som externa eller ej. På så sätt kan jag använda begreppet för att få en blick över om de flesta aktörer känner sig fångade i systemet, eller om de upplever en handlingsfrihet. Vi kan därför tänka på intern LoC som en upplevd förmåga till påverkan, och extern LoC som upplevd oförmåga till påverkan. Dock skall sägas att det egentliga handlingsutrymmet antagligen snarare rör sig över ett spektrum, och är inte i verkligheten så enkelt som “av” eller “på”, “plus” eller “minus”. Forskare inom beteendevetenskapen föreslår att även om locus of control i första hand är intern eller extern, kan vissa individer växla mellan att vara interna och externa, vara mer balanserade, eller till och med vara en paradoxal blandning (Galvin et al 2018). Förutom att individer kan växla mellan interna och externa loci, har det även föreslagits att individer bildar unika förväntningar om olika ”domäner” i deras liv (t.ex. karriär, hälsa eller personliga prestationer). Förväntningarna gentemot dessa ”domäner” kan variera i termer av hur interna eller externa de uppfattas som (ibid). Detta kan bli användbart om vi tänker på arbetet med jordbruket som ett “domän” vilket aktörerna relaterar till när de pratar om sina utmaningar.

I denna text använder jag intern LoC för att representera det uppfattade handlingsutrymme som individen tillskriver sig själv inom “domänet” jordbruk. För att vidare operationalisera min användning av extern LoC, måste det också definieras vad som menas med den “yttre miljön”. Det leder oss in på frågan om hur vi ser på struktur, om vilka som är de externa faktorerna som begränsar mänsklig handling.

4.3 Strukturell makt

Jag menar att även om det finns speciella lokala kontexter och förutsättningar så kan vi inte fullt förstå dessa utan att sätta dem i en större kontext av vilken de påverkas. Det svenska jordbrukslandskapet har genomgått stora förändringar, som beskrivet av Wästfelt & Eriksson (2017) som en effekt av strukturrationalisering, mekanisering och en allt hårdare ekonomisk press på lantbruket, som resulterat av exponeringen till den globala marknaden för jordbruksprodukter. Förvandlingen accelererade 1990 i och med fråntagandet av det nationella finansiella jordbruksstödet (Wästfelt & Eriksson 2017).

För att sätta ord på dessa processer lånar jag Eric Wolfs (1990) koncept om "strukturell makt" som definieras som makt som formar de sociala handlingsfält som möjliggör vissa beteenden, medan andra beteenden omöjliggörs. Denna makt fungerar på två sätt: genom ”signification” och organisering. “Signification” handlar om meningstolkande och meningsskapande. Allt meningsskapande genomsyras av makt genom sin roll i att upprätthålla en version av mening som

sann, fruktbar eller vacker, mot andra meningar som kan hota sanningen, fruktbarhet eller skönhet. Alla kulturer, hur de än är utformade, har meningsskapande processer som försöker stabilisera en förståelse av mening mot andra möjliga alternativ av mening (Wolf 1990). "Organisering" är den process som bestämmer rådande sociala relationer, såsom arbete. Strukturell makt genom organisering kan observeras genom att synliggöra fördelningen och kontrollen av resurser (såsom land, arbete, kapital) och belöningar (status, säkerhet, vinst) (ibid). Jag tolkar detta som att det handlar om att observera hur resursflöden formar aktörers omgivning, och vem/vilka som tar del av belöningen som ett resultat av dessa resursflöden. Ska vi förstå utveckling genom ett strukturellt perspektiv måste vi också göra en historisk analys; att uppmärksamma historia låter oss se processer utvecklas, flätas samman, sprider sig och försvinna över tid. Enheterna för undersökning är då inte fasta enheter utan, utan formas, omformas och förändras över tid (Wolf 1990). På det sättet tittar begreppet bakåt snarare än framåt, till skillnad från LoC (4.2).

4.3.1 Strukturell makt i en svensk jordbrukskontext

Om vi situerar den strukturella makten i vårt landskap av jordbruksaktörer kan vi tolka statens jordbrukspolitik som ett utövande av strukturell makt av en organisatorisk karaktär. Vi kan också se stordriftsrationaliseringen i sig som en del av en större kapitalistisk logik, där arbetet med jorden organiseras för att möjliggöra ackumulerandet av nytt kapital. Till exempel beskrivs produktionskapacitet och kostnadseffektivitet historiskt sett som önskvärt i nationell policy, som bland annat noteras av Hajdu et al (2020) och Marquardt et al (2022). Att forma kostnadseffektiva gårdar, ingår i den process som ska öka konkurrenskraften genom att öka skalan på jordbruksverksamheten. Idén bakom konkurrensutsättningen att främja ekonomisk effektivitet och att produktionen ska anpassas efter marknadens efterfrågan av producenterna och konkurrensen gör att lantbrukare, särskilt när priserna sjunker, i stort sett alltid måste öka sin arbetsproduktivitet. Med andra ord behöver de få ut mer ekonomiskt värde per arbetstimme för att kunna behålla lönsamheten. I praktiken innebär detta att de som kan uppnå hög arbetsproduktivitet under svenska förhållanden kommer att finnas kvar, medan mer arbetskrävande produktion kan komma att flyttas till länder med lägre löner (Wästfelt & Eriksson 2017). Denna process bestämmer spelrummet för vilka aktörer som blir kvar och vilka som konkurreras ut. På så sätt kan även marknadsekonomin ses som en form av strukturell makt av organisatorisk karaktär, eftersom det handlar om resursflöden som formar aktörers omgivning som betingar vissa saker som möjliga eller troliga och andra som omöjliga eller icke troliga.

Om vi då tittar på den historiska processen av “vad som händer”, det vill säga den systematiska uppskalningen inom jordbruket över tid, kan vi utveckla vår analys av den strukturella makten genom att ställa frågan “för vad och för vem händer det” (Wolf 1990). Vi kan exempelvis ifrågasätta om jordbrukets uppskalning är något önskvärt från lantbrukarens sida eller blir det ett nödvändigt ont för att överleva, samt vem som egentligen tjänar på denna uppskalning.

Det leder mig till att ifrågasätta konceptet “ekonomisk effektivitet”, eftersom det (1) gömmer sig en konflikt mellan mångfalden av jordbrukspraktiker samt det aktiva användandet av icke-vinstgivande jordbruksmark, vis-a-vis att maximera lönsamhet och (2) utmynnar i en ojämn och orättvis utveckling där vissa kan anpassa sig efter kraven på lönsamhet medan andra får svårigheter. Om vi går tillbaka till konceptet “signification”, kan vi tolka ord som “Ekonomisk effektivitet” och “lönsamhet” som meningsbärande koncept som associeras med framgång och utveckling.

Där “ekonomisk effektivitet” eller “lönsamhet” hänvisas till som ett recept för framgång, döljs även processer av strukturell makt. Ett exempel är statens offentliga utredning från 2015 där det rekommenderades att jordförvärvslagstiftningen måste förändras för att förenkla för de stora och kapitalintensiva företagen att komma över ny mark, baserat på att “en analys som utredningen har låtit göra visar att de större företagen generellt är mer effektiva, i ekonomiskt hänseende, än de små” (SOU 2015:15). Detta målar upp den helhetsbild som jag vill åt: att handlingsutrymme inte bara handlar om inställning och tro på att dina handlingar har påverkan (vilket associeras med intern LoC), utan också en förståelse för de spelregler som existerar inom en viss kontext, samt hur spelreglerna är en del av ett aktivt meningsskapande i deras livsvärld.

5. Metod

I denna studie har jag använt mig av semistrukturerade livsvärldsintervjuer, eftersom jag är intresserad av den upplevda verkligheten hos lantbrukarna. Syftet med en semistrukturerad livsvärldsintervju är att förstå den levda vardagen utifrån den intervjuades perspektiv och hur individer tillskriver betydelser och meningar till mänskliga problem (Kvale & Brinkman 2009). Beskrivandet av den levda vardagen ger utrymme till en rik beskrivning av personens sociala kontext.

Kriterierna för mitt urval av intervjupersoner var individer i det geografiska området som bedriver jordbruksverksamhet i någon form. Jag hittade mina informanter på två sätt: en person genom att göra en internetsökning på lantbrukare i området, resten genom snöbollsurval från min första intervjuperson. Min ansats har inte varit deduktiv, vilket annars är vanligt i sammanhang där man adopterar ett strukturalistiskt förhållningssätt. Mina tre första intervjuer tog plats innan det blev aktuellt att tänka på det i form av möjliga strukturella begränsningar. Behandlingen av intervjuerna har dock varit liknande, även om det teoretiska ramverket har utvecklats successivt. Fenomenologins roll blir här att låta individens upplevelse av dess omgivande strukturer komma till tals, för att kunna förstå hur struktur-agentrelationen realiserar i en lokal kontext.

5.1 Datainsamling och reflexivitet

Kvale och Brinkman (2009) beskriver två huvudtyper av intervjupersoner: malmletaren, insamlaren av objektiv kunskap, samt resenären, som ser kunskap som en samskapande och kontinuerlig process (Kvale & Brinkman 2009). Hur jag tänker kring min egen roll har påverkat det insamlade materialet: Även om jag gör vissa ontologiska antaganden om världen (som att mina intervjupersoner är påverkade av yttre strukturella förutsättningar), ser jag mig snarare som resenären i min intervjuroll. Att se insamlingen av kunskap som en samskapande process har gett ett rikt underlag för att förstå hur jordbrukarna uppfattar sina egna utmaningar; upplever de sig som fångade i ett system, är de rådiga över sina handlingar, eller kanske någonstans där emellan. Intervjuerna började därför med att de själva fick berätta hur de upplever att det är att vara jordbrukare i sin hemkommun, och rörde sig sedan mot specifika teman som: vilka utmaningar de uppfattar, vilka strategier de använder för att försörja sig samt hur de önskade att utvecklingen såg ut på platsen. Genom att fånga vilka utmaningar som uppfattas, hoppas jag också kunna fånga upp uppfattade begränsningar till handlingsutrymme.

5.2 Analys

Min frågeställning är bred och ställer krav på individer att berätta fritt om vilka utmaningar som uppfattas, och jag behövde då också vara beredd på en mångfald av olika svar. Intervjumaterialet är rikt med över 7 timmar inspelade fördelat på 5 intervjuer, samt en intervju baserad på fältanteckningar. Här har jag primärt använt mig av meningstolkning. Jag har också i bakhuvudet att en dekonstruktiv läsning kan hjälpa mig att hitta dolda binära motsatser eller hierarkier, det vill säga vilka innebörder kommer till uttryck, och vilka utesluts eller göms. Poängen är att här undvika tendensiös subjektivitet, där forskare bara lägger märke till sådant som stöder deras egen uppfattning (Kvale & Brinkman 2009). Här använder jag mig av LoC-begreppet för att hjälpa mig sortera materialet. Dessa analytiska steg leder mig genom kodningsprocessen:

- 1) Vilka utmaningar listas eller ses som problem (eller i en dekonstruktiv ansats, vilka kommer inte till uttryck)
- 2) Pratar intervjupersonen om sina utmaningar i form av mestadels extern eller intern LoC
- 3) Vilka utmaningar i synnerhet karaktäriseras av intern LoC respektive extern LoC
- 4) Finns det korrelation mellan intervjumaterialen

På detta sätt kan jag också upptäcka viktiga tendenser; talas det om återkommande gemensamma utmaningar, är vissa intervjupersoner i fråga färgade av en specifik uppfattning (exempelvis ser de flesta utmaningar genom extern LoC) samt finns det utmaningar som flera intervjupersoner kategoriserar som externa. Korrelation mellan materialen är också viktig att undersöka, om flera pratar om samma utmaning kan det finnas en generaliserbarhet i det empiriska materialet. Att jag lägger vikt vid korrelation mellan intervjuerna betyder också att vissa intressanta uttalanden från enskilda intervjupersoner inte får plats i analysdelen. Detta eftersom jag är intresserad av vad som begränsar handlingsutrymme utifrån min teoretiska inriktning (4.2 och 4.3) och att vissa i övrigt intressanta uttalanden därför faller utanför ramarna. Jag har i ljuset av detta försökt att så gott som möjligt representera intervjupersonernas perspektiv. Det har dock gett vissa lantbrukare mer utrymme i materialet än andra. Genom dessa analytiska steg kartlägger jag mina intervjupersoners uppfattade handlingsutrymme i förhållande till vad som är möjligt att göra inom jordbruket.

6. Resultat

Samtliga intervjuade är män i åldern 20–80 år. Nedan listas deras sysselsättning, den typ av verksamhet de har, samt vilken roll de tillskriver sig själva i jordbruksverksamheten. Namnen är påhittade för att bevara anonymiteten, även om det kan vara svårt när urvalet är litet. Samtliga har gett sitt medgivande till att medverka i studien.

- Rickard: Annat heltidsjobb som primär sysselsättning, stadsnära småskalig gård, självutnämnd "mänskensbonde".
- Lars: Maskinentreprenad och skogsbruk som primär sysselsättning, gård med långsamväxande nötdjur på naturbete, jordbruket som hobby
- Lukas: Djurhållning med nötdjur för köttproduktion, gård med över 100 ha åkermark med grödor till eget foder, jobbar lastbilsentreprenad vid sidan om, försöker leva på jordbruket med entreprenaden som täcker utgifter inom jordbruket.
- Ragnar: Skogsbruk och maskinentreprenad, har successivt avvecklat sin mjölkgård för att satsa på en diversifierad verksamhet med besöksnäring, uthyrning, timmerhusbygge för att ge några exempel.
- Viktor: Maskinentreprenad och skogsbruk som primär sysselsättning. Ser sig mera som företagare än som lantbrukare, jordbruket är snarare en kulturförvaltande aktivitet.
- Örjan: Djurhållning med kalvuppfödning som primär sysselsättning. Vallodling till eget foder samt betesmarker. Den enda heltidsjordbrukaren i regionen.

De 6 intervjuade personernas relation till jordbruket skiljer sig en hel del. Alla har en koppling, men vissa arbetar mer utanför jordbruket och bara en person kan leva på det som en heltidssysselsättning. Detta innebär att det är ett brett spektrum av erfarenheter och perspektiv i materialet. Något som direkt sticker ut i materialet är att de flesta intervjuade inte ser sig själva primärt som jordbrukare. Den andra klara tendensen är att skogsbruk och maskinentreprenad ofta tar prioritet över jordbruket, för de aktörer som äger båda marktyperna. Därför är det kanske mer lämpligt att kalla vissa av intervjuade för multifunktionella lantbrukare, eller helt enkelt bara "företagare" men i en landsbygdscontext. Jag använder därför termen "lantbrukare" även om det är jordbrukets handlingsutrymme som är mitt intresseområde. Följande listas de vanligast

förekommande utmaningarna i intervjumaterialet. De är grupperade i 4 olika kategorier och listas utan inbördes ordning, på ett sätt som jag finner illustrativt för att så väl som möjligt kunna greppa den större bilden och täcka så stor del av materialet som möjligt.

6.1 Utmaningar

6.1.1 Tid och pengar (för jordbruket)

Bristen på tid och rörligt kapital utgör en upplevd utmaning som framkommer i materialet. Det upplevs att mängden arbetstimmar spenderade på jordbruksverksamheten inte går ihop med verksamhetens lönsamhet. Detta leder till att lantbrukarna behöver flera ben att stå på, oftast utanför lantbruket.

Örjan: "Jag spenderar hela dagarna"[...] "Det är bara det som gäller, så är det ju. Sen är det periodvis....som jag har är det perioder; nu är det färdigt sedan blir det nästa." (2025-05-09, Norbergs kommun)

Lukas: "På ett sätt är det jävligt synd (att gå upp 4 på morgonen), totalt står det över 100 djur där ute, det känns sjukt att man ska behöva hålla på med någonting (vid sidan av), gamla byggnader är tungjobbat." [...] "När man träffar nån på arbetet: de säger "jag har hört att du har kor, hur många kor har du"? 100 säger jag.. dom bara tittar på mig, "vafan gör du här?" Tyvärr så är jag tvungen, allting är för dyrt." [...] "I princip så är det så: en gigantisk hobby. Du har ju hur mycket maskiner som helst; hur kan det här vara en hobby?"[...] "Kan man inte leva på det så blir det nog en hobby, tycker jag" (2025-04-05 Fagersta kommun)

Lukas försöker här påverka sin situation genom att spendera många arbetstimmar (intern LoC), men upplever samtidigt också att den ekonomiska verkligheten i princip omöjliggör en heltidssysselsättning inom jordbruket (extern LoC). Något som blir svårjobbat är också de osammanhängande arealerna:

Lukas: "Jag har vissa åkrar här på ett 1 ha...vi sitter och hattar på den lilla, det går ju åt 10 gånger så mycket insatser i diesel bara för att köra det och backa och ta om å...men det ska ändå hållas öppet". (2025-04-05 Fagersta kommun)

Lukas arbetar fält som normalt sett skulle gått ut produktion, men att det ändå görs och med höga insatser. Här kompenserar Lukas handling för ett systematiskt fenomen som är ett resultat av strukturell makt (att olönsamma fält går ur

produktion, se 4.3), men genom att göra så hamnar han istället i fällan av höga omkostnader. Detta förstärks av andra lantbrukares kommentarer, som fyller i helhetsbilden:

Viktor: "Det är oerhört mycket insatser"[...]. "Oerhört höga risker, ingen vettig företagare skulle satsa så mycket, det är så dåliga odds..."

J: skrattar

Viktor: ...här i bygden, det är jag säker på. Därför är det inte bara skämt när jag säger att vi odlar så mycket vi har råd med. (2025-05-08, Fagersta kommun)

Lukas: "Kan man hålla nere utgifterna så kan man nog kunnat leva på kanske 100 djur, men då får du åka runt med nån Volvo BM eller gammal Seat då fortfarande, köra en gammal löspress att göra ihop hö och grejer med. Det funkar ju inte riktigt idag heller, vi kan inte börja använda de grejerna som de hade på 70-talet." (2025-04-05 Fagersta kommun)

Tillgång på rätt typ av arbetsmaskiner för landskapet beskrivs här som en begränsning. Detta omnämns även i Marquardt et al (2022): här skapar maskinernas ständigt växande storlek en situation där en växande andel jordbruksmark blir "marginell" mark, eftersom det nya maskineriet helt enkelt är för stort för att hantera mindre, oregelbundna åker eller områden med begränsad tillgång. Resultatet blir att sådana fält tas ur produktion – en utveckling som ytterligare förstärker den redan pågående homogeniseringen av jordbrukslandskap (Marquardt et al., 2022). Ragnar, veteran i jordbrukssammanhanget, ger sin bild:

J: Går det att utveckla lantbruket här omkring?

Ragnar: "Nej. Maskinerna finns inte, nu handlar det om stora GPS-styrda maskiner, dom funkar inte på de här åkrarna, det är för smått"[...].(Hans släkting säger att:) "Platsen kommer att vara en jätteviktig jordbruksbygd om säg en 60-100 år. Nej, för maskinerna finns inte idag, det skulle krävas att varenda travhäst sadlar om och blir arbetshäst..." "Sedan är det ju idealister som jobbar med häst i skogen, det är jättekul att de håller på så, vi hade ju häst fram till -81, fyfan vad härligt det var att jobba med häst i skogen, det gjorde jag när jag var 12 år" (2025-04-07, Fagersta kommun).

Ragnar menar här att utvecklingen är helt beroende av maskintillgången - vilket är sant i en värld där arbetstimmarna måste minska i förhållande till produktionskapaciteten för att "gå runt". Det gömmer dock alternativa vägar för utveckling. Vi landar här i ett spännande gränsland: idéer om utveckling kan begränsa handlingsutrymmet i sig självt. Det kan alltså handla om en extern LoC i

relation till en viss utveckling, där det inte ses någon möjlighet till förändring. Det leder mig också till att misstänka att idén om “Ekonomisk effektivitet” styr vilken utveckling som blir synlig.

Lukas beskriver ett beroende av att kontinuerligt uppgradera maskineri för att hinna med arbetsbördan, annars blev det helt enkelt för många arbetstimmar:

“Då körde vi nåt år med spjut på trepunktslyften bak...men så blev det några djur till och så, vafan nu funkar inte det här, det tar ju flera timmar as kуска med balarna, så vi måste ha en lasttraktor med frontlastare”[...]“Balarna blev tyngre och tyngre, och traktorn orkade inte med dom”[...]“Tyvärr man måste ju ha alla grejer, för här uppe finns inga maskinstationer...hade man bott i Uppsala eller Enköping så hade man ju kunna lejt in gödselkörning eller rundbalspressning, då hade det varit bättre”

J: Det är väl inte så många här omkring som skulle behöva den tjänsten?

Lukas: “Nej..alltså går man tillbaka till före 2000 så var det sju mjölgårdar häromkring (inom 5 km)” [...] “På 90-talet så var det här största gården på “linjen”, då var det 65 mjölkkor” “[...] och när gubben slutade -06 så var han minst”. (2025-04-05 Fagersta kommun)

Nu brukas inte marken från de tidigare mjölgårdarna;

Lukas: “marken bara står” (2025-04-05 Fagersta kommun)

Två intressanta saker illustreras av Lukas här: först den kraftiga minskningen av landsbygdens aktörer i området sedan 90-talet och hur detta påverkar möjligheten till samarbete med jordbruksmaskiner. Det andra är hur gårdarna först växte innan de lade ner sin verksamhet. Det målar upp en bild om hur rationaliseringen och konkurrensen systematiskt slog ut närliggande gårdar, och hur de markerna sedan inte används. Det knyter an till det imperativ att använda våra marker på ett nyttigt sätt som beskrivs av Marquardt et al (2022) och Wästfelt & Eriksson (2017). Lukas visar dock ett intresse av att på något vis tillskansa sig markerna som vi ska få läsa senare; han tror att det är möjligt att få tag och bruka dem skulle göra skillnad vilket tyder på en intern LoC och tro på att kunna göra skillnad med sin handling.

Örjan, den enda heltidsjordbrukaren av de jag intervjuat, och enligt de andra respondenterna den enda i kommunerna som överlever på sitt jordbruk, får ekonomin att gå runt men ser vissa orosmoln på horisonten:

“Det är skapligt, men sämre...” [...] “Jag tycker att kostnaderna har dragit iväg”. (2025-05-09, Norbergs kommun)

Örjan har en specifik nisch med kalvuppfödning som gör att Örjan kan överleva på det, men att det också, i samband med att insatserna blir dyrare, kan få konsekvensen att lantbrukaren känner sig låst:

“Nu börjar jag ju känna, man ju haft någon skuld, att man ska inte öka i lånet utan man ska liksom hålla sig, men nu spårar det ur när det sticker...alla värdena, maskinerna, att det blir värt så mycket allting. “

J: Så då sticker priserna iväg och då blir det svårare, mindre möjligheter till att...”

“...Ja, Man binder fast sig mera. Jag har ju haft filosofin att man kunde sluta om man ville det. Just att ha känslan av att man kan göra det, det har jag tyckt känts skönt. Det känns ju som att man kommer längre och längre ifrån, när man belånar sig” [...] “Min produktion går inte ihop sig utan bidrag”. (2025-05-09, Norbergs kommun)

Jag tolkar det här som att Lukas och Viktor inte kan hålla på med jordbruk på heltid, medan Örjan upplever att om insatserna fortsätter att bli dyrare, att han i kontrast måste fortsätta som jordbrukare, åtminstone tills lånen är betalda. Det finns finansiellt kapital att tillgå hos Örjan som en följd av sin nischade verksamhet, men det binds snabbt upp i lån för insatser eller förväntas investeras i expansion av verksamheten för att kunna fortsätta konkurrera på marknaden.

Örjan :“Det känns som att det har varit bättre, men det är inte lokalt som styr utan omvärlden” (2025-05-09, Norbergs kommun)

Uttalandet berättar om en extern LoC där yttre strukturer tillskrivs den förändrande eller transformerande kapaciteten. Förändring är inte rollen som tillskrivs individen här, utan förändring är extern. Den egna kapaciteten till förändring upplevs som låg, men som vi kommer se prov på senare, är kapaciteten att “tackla” problem hög.

Detta kan vi ana genom de möjligheter som beskrivs existera för försörjning i andra sektorer än jordbruket, och deras förmåga till att försörja sig på detta externa arbete. Materialet från respondenterna är på det klara att jobbet utanför lantbruket blir mer ekonomiskt attraktivt, för att inte säga nödvändigt för att deras egen verksamhet ska kunna överleva. Det handlar bland annat om vägunderhåll, snöröjning och diverse projekt inom stadsutveckling. Å enda sidan möjliggör det att vissa kan hålla på överhuvudtaget, men andra ser det som ett tecken på att det inte är en produktiv verksamhet, och successivt avvecklar:

Ragnar: Det korna gav på ett år; det räcker att jobba utanför gården (med entreprenad) i 3 månader. Så då förstod man; mjölkkor ska vi inte ha. (2025-04-07, Fagersta kommun).

Ragnar satsade istället på bland annat byggnation och uthyrning av bostadshus, timmerhusbygge, reparationer, entreprenad och skogsbruket. Ragnar har nu helt avvecklat sin mjölkgård. Det ställer frågan om vilka som vill driva verksamhet, trots att det verkar olönsamt:

J: Är jordbruket på väg att dö här?

Viktor: "Det tror jag...men sen kommer såna som Lukas...entusiast, halkar in på bananskal och kan köra, men det gäller ju att det finns ekonomiska förutsättningar." [...] "Han är ju företagare, så då kan man hålla på med jordbruk som hobby." (2025-05-08, Fagersta kommun)

Att hitta strategier att överleva på jordbruket blir inte lika viktigt fokus för aktörernas personliga försörjning om det öppnas upp möjligheter någon annanstans. Jordbruket blir en hobby, det riktiga arbetet där det går att tjäna pengar, ligger i utveckling eller underhållning av befintlig infrastruktur. Tid, i form av arbetskraft, försvinner här från jordbruket för att kunna finansiera detsamma med medel som kommer in från externa uppdrag.

Lars pekar ut ett relaterat fenomen genom att kontrastera sin arbetssituation i markentreprenaden kontra hur han sätts under lupp som lantbrukare: det ges potentiellt böter för att köra över en torrlagd bäck (habitatskyddad), men belöning för att rensa tusentals kvadratmeter med stubb för byggnation. Lars syftar här på sitt entreprenadarbete där större landområden förbereds för byggnation, och kontrasterar den storskaliga omvandlingen av landskapet med den begränsade effekten att potentiellt skada ett habitat eller en specifik art. Poängen här är att det ena ses som ett miljöbrott av regelverket medan det andra ses som utveckling av

samhället. I rollen som lantbrukare blir han kontrollerad och potentiellt bötfälld, men i rollen han utför i sin maskinentreprenad får han istället en lönecheck. Lars är liksom de flesta andra beroende av sin inkomst från entreprenaden för att kunna bedriva sitt jordbruk, vilket han mera ser som en "svindyr hobby". Det enda undantaget till denna sits är Örjan som kan leva på sin nisch, men även här upplever han en gräns i hur många arbetstimmar han kan lägga ner:

J: Har du någon smärtgräns rent arbetsmässigt för arealen?

Örjan: "Jag vet inte, det är väl typ nu, eller för ett tag sedan..." (2025-05-09, Norbergs kommun)

Det som speglas i materialet är att jordbruket upplevs ha höga risker, låg avkastning och höga insatser. Detta kompenseras ofta med externa uppdrag eller andra verksamheter, istället för att hitta sätt att gå runt på mindre medel. Externa uppdrag betyder mer tid som lantbrukaren inte kan lägga på jordbruket.

6.1.2 Odlingsförutsättningar

Förutsättningarna verkar vara missgynnsamma för växtodling, och det påverkar vilken typ av jordbruk vi ser i det geografiska området.

Viktor: "Vi odlar inte mer än vad vi har råd med, för det är ingen lönsam business här i bygden". "Även om markpriserna är lägre så har vi sämre förutsättningar, sämre skördar och så".

J: Hur menar du med förutsättningar?

"Sämre jordar och sämre klimatförutsättningar." [...]. "Vallodling passar bättre med våra jordar, men det håller vi (deras gård) inte på med längre.." (2025-05-08, Fagersta kommun)

Örjan: "Ja, dom i Västerås skrattar ju åt oss. Men sen vet jag inte, jag har ju mer vallodling men ren spannmål, jag vet inte, det skulle ju inte funka för min del att sluta med djuren och ha spannmål på" [...] "Och det är väl det som gör att vissa inte håller på heller så att..det är ju att passa djur hela tiden, du kan inte ha vad som helst....man blir väldigt låst med djuren." (2025-05-09, Norbergs kommun)

Jag skulle med ovanstående material tolka det som att de sämre odlingsförutsättningarna skapar vissa uppfattade handlingsutrymmen som styr jordbruket mot djurhållningen. Det präglas av en extern LoC där handlingsutrymmet upplevs som styrt av de ekologiska begränsningar som området har.

Rickard fyller på med hur markerna gör att lantbrukare har tvingats till att vara mångsysslare i regionen, men att han upplever en pragmatism och problemlösningsförmåga bland lantbrukarna:

Rickard: "Det är ju ett katastrofställe att vara bonde i egentligen, jordbruksmarken är inte jättehäftig och det är en viss utmaning i det där...det har alltid funnits behov av att ha andra ben att stå på, per definition alltid. Okej, det finns bönder som klagar, men det är inte bara "det går inte" utan det finns ett förhållningssätt som säger "vi löser det".
(2025-03-31 Fagersta kommun)

Rickard vittnar om att tron på sin egen handlingsförmåga generellt uppfattas av honom som stor av de lantbrukare han har omkring sig - som Cobbs-Clarke (2015) påpekar, associeras framgång på arbetsmarknaden med en intern LoC. Det finns då en kontrast här med uttalandena ovan - det är svårt att ändra på det faktum att det svårt att odla spannmål, men "de löser det" genom att kompensera för det utanför jordbruket. Däremot, som jag tolkade ovan, verkar utveckling och förändring av jordbruket något som karaktäriseras av en extern LoC. Något som också är intressant är att jordbrukare i bygden "alltid har behövt andra ben att stå på", vilket betyder att jordbruket ofta har fått varit en del av ett diversifierat försörjningssätt.

6.1.3 Myndighetskontakt

Det finns också ett beroendeförhållande gentemot myndigheter som illustreras i materialet på två sätt: hotet om avveckling av jordbruksmark och hotet om indragna bidrag.

En positivt laddad historia från förra seklet går att utröna från Ragnar. I en intervju berättar Ragnar att gårdens goda kontakt med myndigheter hade betydelse i en större strategisk kontext.

Ragnar: "På 1960-talet vart platsen dödsdömd av kommunen, det skulle planteras skog här på alltihopa"[...] "Den maten vi inte producerade i Sverige skulle vi importera istället, för krig skulle det aldrig bli" [...] "Vem som helst fick inte köpa skog då; då var det för att förstärka det befintliga lantbruket och vi låg jättebra till för lantbruksnämnden för dom tyckte att (platsen) var något att satsa på, dels för att vi hade utökat verksamheten och ökade "värdet" på landsbygden. Så där hade vi inga problem utan vi var jättekompisar med Länsstyrelsen, så dom hjälpte oss på alla sätt som kunde" (2025-04-07, Fagersta kommun).

Här hjälpte dialog och personlig kontakt till att bevara platsen. Vad som enligt utsago skulle ha transformerats till en planterad skog förblir öppen och i teorin brukningsbar mark för jordbruk. En viktig poäng här är att Ragnars myndighetskontakt förhindrade en planerad utveckling som skulle ha omöjliggjort någon som helst jordbruk på platsen.

Flera lantbrukare har dock berättat om sin oro för att de som representerar myndigheterna glider längre från lantbrukets verksamhet, samt hur mycket mandat de har att straffa lantbrukarna ekonomiskt:

Lukas: "Dom (länsstyrelsen) har sån makt"[...].."Är det fel kontrollant som kommer ut, så är det kört". (2025-04-05 Fagersta kommun)

Örjan har haft en positiv inställning till länsstyrelsen i Västmanland, men är orolig för framtiden. Det uttrycks att vissa kontrollanter inte verkar "förstå hur det funkar" och "vill stjälpas mer än att hjälpa". Örjan upplever att de inte drar sig för att straffa dem direkt och dra ner på stöden:

"Tar de bidragen kan du inte lösa problemet heller". (2025-05-09, Norbergs kommun)

Jag får här en bild av mina informanter om att det handlar mer om kontroll än om samarbete, från myndighetspersoners sida:

Örjan: "Det är inga nya regler, bara nya tolkningar"[...] "Det finns alltid fel, det är bara att hitta dom. Dom har ju all makt, går du emot kontrollanten så får du ett h-vete."[...] "Det är inget man klarar själv, då behöver man juridisk hjälp". (2025-05-09, Norbergs kommun)

De upplever ofta att kontrollanterna dömer dem redan innan de har sett verksamheten. De upplever också att vissa av dem bär med sig värderingar som går i konflikt med vad deras verksamhet går ut på. Viktor stämmer in med en mer generell kommentar om den administrativa verkligheten som speglar bilden som Lukas och Örjan ger:

Viktor: “[...]men sen kan man ju tycka att myndigheter är en utmaning. Om du håller på med djurhållning särskilt så är det ju alla tillstånd och all övervakning, och all dokumentation som ska vara....egentligen så är det omöjligt, kan jag tycka.” (2025-05-08, Fagersta kommun)

Lukas berättar också om hur personliga livskriser som dödsfall i familjen kan påverka hur mycket du orkar eller kan arbeta, och att du straffas av kontrollanter för det:

“Då blev det lite eftersatt med klippningen och så...å sen kom det någon som skulle göra kontroll, som inte var lika trevliga som de var tidigare. Hon gick in och började skrika och härja att det var skitiga kor och sådär. Jag sa att jag har ju inte orkat just nu att klippa allihopa”[...]“De står där och tittar och kan inte förstå att allting är ett projekt över hela året, man håller ju på ständigt.” (2025-04-05 Fagersta kommun)

På detta vis blir myndighetskontakten potentiellt lidande med arbetsbördan att antingen, som i Örjans fall, vara heltidsjordbrukare eller som i Lukas fall, jobba med entreprenad på sidan av trots att det finns en besättning på drygt 100 djur att ta hand om. Det lämnar mycket litet utrymme till att tackla personliga kriser eller oförutsedda händelser. En myndighetsperson som inte tar lantbrukarens perspektiv riskerar att bli ännu en stressor som gör att det helt enkelt inte är roligt att hålla på längre.

Myndighetskontakten i stort kan sammanfattas med att de upplever en brist på kontroll, extern LoC. Känslan av kontrollförlust förstärks av den tid som läggs på administration och bristen på tid i allmänhet. Undantaget är Ragnar, som inte verkade lika utsatt i sin tidigare position som mjölkproducent.

6.1.4 Ägarstrukturer och tillgång till land

Ett fjärde tema som togs upp av flera intervjupersoner var ägandestrukturerna och tillgången till brukbar mark.

Örjan: “I hela Sverige pratas ju om att det fattas betesdjur överallt...men det blir jag lite irriterad på, för att det är alltid brist på betesmark”[...] “När man kommer upp i volym på djur...så blir det väldigt utspritt”[...]“Jag är uppe i 15 olika ställen att ha djur på. Skulle jag runt och titta till dom, så hinner jag inte runt på en dag.”[...] “Det är alltid betesmarker som vi får jaga”.

“Det blir mycket staket som ska kallas till och dom ska ha vatten...lika när man kör in på hösten, det tar lika lång tid om du har 15 eller har 5.” “Finns mycket att vinna på större sammanhängande beten”[...] “Det är det billigaste vi har”. (2025-05-09, Norbergs kommun)

Här menar Örjan att när du kommer upp i en viss besättningsstorlek hur bristen på betesmark kan påverka arbetsförhållandena. Örjan har förvisso goda samarbeten med andra lantbrukare om dessa beten, men det är ändå Örjan som är ytterst ansvarig. Jag tolkar Örjans huvudpoäng att det skulle vara mer ekonomiskt och tidsbesparande att ha större sammanhängande beten, men att landskapet inte riktigt tillåter detta, utan att gå vidare in på vad som menas med “god” betesmark. Spara tid och pengar är också helt i linje med de spelregler som sätts med tanke på den nationella policyn (som beskrivs i 4.3.1 och 7.1), men det som åsyftas här kanske snarare har att göra med en önskan om att förenkla sitt arbete.

Lukas beskriver ett landskap av mindre arealer som inte längre används aktivt som åkerareal, och hur han funderar på att expandera sin verksamhet:

Lukas: “Jag vill kunna göra ett bygge för att kunna satsa”[...]“Men då kräver det mer åkerareal...”

J :...Och dom finns inte häromkring?

Lukas: “Dom (arealerna) finns. Jag hoppas kunna komma över dom inom ett par år. “

J: Jag hade intrycket av att det var ganska små arealer här, eller är det bara få aktörer som driver...?

Lukas: “Det är få aktörer som driver. Markerna som är lediga här, sitter det någon gubbe på, så ska de betesputsas tills de dör” (2025-04-05 Fagersta kommun)

Han menar på att de som äger den brukbara marken bara håller marken öppen på grund av EU-bidragen och är inte intresserade av att driva egen verksamhet. Här ser vi igen exemplet på marker som tagits ur bruk, men att vissa av dem nyttjas som betesmarker.

Örjan sprider vidare ljus över hur han får tag i betesmarker:

Örjan: Jag tänker också på ägarstrukturer runt i kring, här har vi ju, eller jag har ju mycket Karl Hedin ¹, [...] jag arrenderar ju av han då, och han har ju mycket så att säga, det är mycket så som... jag menar ladugården det är gamla Avesta Järnverk, kommer ju därifrån, sedan köpte Hedins det så det har varit bolag hela tiden. Avesta Järnverk, det var ju Högfors-Persbo hytta, det var hyttiderna, att det var jordbruket som skulle producera till hyttan....det är lite så det har byggts [...] och det hittar du inte överallt... situationen är på ett annat vis, 'Färnbo hade det inte på det viset' [...]. "Det som jag arrenderar av Hedins, hade det varit 10 ägare istället hade det ju varit krångligare, men kommer du inte överens med han, då hade det ju varit kört på det viset istället." [...]. Här i området finns inte det jättemycket,... På andra ställen kan man köpa sig (mer mark) ...men det kan man inte här, blir det nåt till salu så är det mycket skog omkring, så prislappen sticker iväg, då kanske Hedins kommer och köper det. Det är lite så lurigt på det viset, så det är lite hur man bor och vad som är så." (2025-05-09, Norbergs kommun)

Det är en intressant vinkling att tidigare ägandestrukturer i brukssamhället kan ha påverkat hur tillgången till land ser ut för jordbrukare idag, eller för den delen hur många företag som är/kan vara aktiva. Citatet illustrerar också hur de som har tillgång till kapital och är intresserade av skogsbruket, får stor möjlighet att köpa upp egendomen av de som inte längre kan driva lönsamma gårdar, på grund av hur fördelningen mellan skog och jordbruksmark ser ut. Om skogsföretag som AB Karl Hedin köper gårdarna förändras även förutsättningarna för de som vill bedriva jordbruk, och som vi ser på Örjans citat, blir de beroende av att hålla en god relation.

Örjan medger att han mycket väl snart kan träffa ett tak gällande uppskalningen av verksamheten:

Örjan: "Jag har ju tänkt hela tiden: det är ju tillfällena som ger... jag tänker inte att "nu jävlar ska jag expandera" utan det kan ju komma ett telefonsamtal..." Det är ju det man lever lite på att någon slutar eller arrenderar träda och så." (2025-05-09, Norbergs kommun)

Att "det man lever på är att någon annan slutar" sammanfattar på ett målande sätt de strukturella förhållandena för lantbruket. I 4.3 redogjorde jag för hur ser på strukturell makt och att spelplanen riggas till vissas fördel, bland annat genom nationell policy. Det speglas också i Lukas uttalande:

Lukas "Alla lagar och regler riktas mycket åt de större företagen" (2025-04-05 Fagersta kommun)

¹ Karl Hedin är en av Sveriges största privata skogsägare och äger och driver träindustriföretaget AB Karl Hedin

De som har skogsbruk i sin verksamhet har successivt investerat i nya marker allt eftersom. För de som vill försöka försörja sig på jordbruket (primärt Örjan och Lukas) ses expandering/arrendering för att komma åt nya arealer för vallodling eller bete som en möjlighet, men Örjan uttrycker en svårighet att hitta bete till sina djur. Örjan och Lukas är dock långt ifrån varandra geografiskt, och deras räckvidd för att expandera kan vara olika. Dock kan man ställa sig frågan om man inte målar in sig i ett hörn där arbetstiderna inte räcker till i slutändan. Att denna utmaning kännetecknas av en intern LoC eller uppfattad förmåga att påverka, att "arealerna finns" och att "det är tillfällena som ger" säger en hel del om hur de upplever sitt handlingsutrymme i frågan. Upplevelsen av en intern LoC kan tyda på att bakomliggande processer stöttar deras handlingsutrymme inom just detta, som illustrerat av Örjans citat. Resultatet blir en minskning av aktörer och en koncentrerad i jordbrukets verksamhet

Samtliga jordbrukare lyfter att det handlar mycket om eget driv och vikten att tycka om det man gör, eftersom det är otaliga timmar som läggs ner i arbete, både för de som inte kan överleva på heltid på jordbruket och den som kan. För de som har större besättningar med nötkreatur, utöver det normala arbetet, läggs mycket energi på att tampas med myndigheter och lösa administrativa problem. Merparten upplever en hög kontroll över att klara av försörjningen utanför jordbruket, där det verkar finnas många möjligheter för de som har maskinerna och/eller kunskaper som kan hjälpa dem att diversifiera sin verksamhet. Deras handlingar kretsar då alltså framförallt kring att säkra den ekonomiska försörjningen via andra verksamheter, och att täcka upp för ett icke lönsamt jordbruk.

För att sammanfatta: Inom deras uppfattade handlingsutrymme (intern LoC) låg *möjligheten till expansion för att öka omsättning*, men som berodde på att andra verksamheter slutade eller arrenderade ut sin mark. *Möjligheter till försörjning utanför jordbruket* upplevdes som inom deras kontroll, men det uppfattades som utanför deras uppfattade handlingsutrymme (extern LoC) att få *tillräcklig kompensation för deras arbetsinsats* för att kunna leva på jordbruket. Utanför deras kontroll upplevs också *byråkratisk kontroll och administration*, vilket mycket har att göra med den tid som måste spenderas på att täcka upp för ett icke lönsamt jordbruk. Något som också är spännande är att *utvecklingen av jordbruket* i en riktning som skulle lösa deras problem låg utanför deras uppfattade handlingsutrymme, liksom *samhällsutvecklingen i stort*.

7. Diskussion

7.1 Organisering: Vem eller vad får vara kvar

Det största problemet för lantbrukarna verkar vara att kunna få *kompensation för sitt jordbruksarbete*, som beskrivs som ett riskfyllt och dyrt hobbyarbete. Stordrift och aktiebolagsformen har beskrivits i nationell policy (SOU 2015:15, Proposition 2016/17:104) som vägen framåt för att öka “konkurrenskraften” inom jordbrukssektorn. Jordförvärvslagen har beskrivits som att den är ett hinder för “extern kapitalförsörjning” (Proposition 2016/17:104). Ökningen av konkurrenskraften blir här synonymt med stordriften. Detta sker ofta på bekostnad av andra, vilket också är kärnan i den strukturella makten: att skapa handlingsfält där vissa vägar blir möjliga – och andra mindre möjliga. Denna process är riktad: det är i huvudsak de jordbruk som kan uppnå hög arbetsproduktivitet som blir kvar, medan småskalig och arbetsintensiv produktion trängs ut, som också tidigare beskrivet av Marquardt et al (2022) och Wästfelt & Eriksson (2017).

Arealer som ses som “oproductiva” i en lönsamhetslogik tas ur bruk och effekten märks också på den kraftiga minskningen av landsbygdens aktörer i området sedan 90-talet. De flesta företag har transformerats från jordbruk till huvudsakligen skogsbruk eller maskinentreprenad. I mångt och mycket har flera av intervjupersonerna själva varit en del av den organisatoriska förändring som skett under stordriftsrationaliseringen: de har expanderat, absorberat mindre gårdar och verksamheter, utökat sin verksamhet och i vissa fall skalat upp.

Det finns en paradoxal relation i förhållande till uppskalningen här, att det som möjliggjort lantbrukarnas överlevnad är den kontinuerliga expansion som sedan gör dom till ensamman aktörer. Örjan uttrycker en oro att få tag på intresserat och kompetent folk att hjälpa honom under intensiva arbetsperioder om kopplingen till jordbruket blir tunnare i framtiden. Lukas efterlyser samarbeten kring användbara maskiner. Det finns en upplevelse att samhället har kommit längre från lantbrukets verklighet och att minskningen av aktörer på landsbygden som är kopplat till jordbruket blir kännbar: det påverkar hur lantbrukarna ser på framtiden och deras möjligheter.

Alla lantbrukare med undantag för Örjan, får sin inkomst utanför lantbruket för att kunna möjliggöra för jordbrukets verksamhet. I vissa fall har de sedan bitvis övergett jordbruksverksamheten (Ragnar, Viktor) till förmån för andra verksamheter, på grund av bättre lönsamhet någon annanstans. Resultatet är att de få lantbrukare som fortfarande är aktiva blir kvar - som i huvudsak skogsägare och entreprenadföretag - men jordbruket som verksamhet får svårt att överleva.

7.2 Begränsat handlingsutrymme – mer än en fråga om tro

Det finns flera anledningar att tro att lantbrukarnas upplevelse av begränsat handlingsutrymme i jordbruket inte kan reduceras till brist på tron på sin egna förmåga eller extern LoC. Det måste ställas i kontrast med hur den strukturella makten ramar in vad som är möjligt. Det är alltså inte bara en fråga om personlig inställning.

Majoriteten av lantbrukarna i Fagersta och Norberg upplevde kontroll (intern LoC) över möjligheten till expansion för att öka omsättning samt möjligheter till försörjning utanför jordbruket. Detta är helt i linje med den organisering som främjas av regeringen, bland annat genom att driva frågan att förenkla jordförvärvslagen och för mindre företag att kunna diversifiera och hitta egna "nischer" (Proposition 2016/17:104). Intervjupersonerna har delgett att arbetet utanför jordbruket såsom maskinentreprenad är värt betydligt mer per arbetad timme, som illustrerat av intervjumaterialet. I dessa utmaningar upplever de att de jobbar i medvind. Däremot, när det handlar om tillräcklig kompensation för deras arbetsinsats för att kunna leva på jordbruket, byråkratisk kontroll och administration, samt kontrollen över utvecklingen av jordbruket jobbar de i motvind och upplever en brist på förmåga att påverka (extern LoC) med undantag för de som redan har heltidsanställning och spenderar mindre arbetstid på jordbruket (Rickard). Detta illustreras i upplevelsen av att jordbruket uppfattas som en hobby. Jordbrukare som inte har stort kapital tvingas ha andra motivationer än de rent ekonomiska för att vilja hålla på, men som Örjan konstaterar ovan, finns inget ökande intresse.

Vi kan tolka effekten av hur arbetet organiseras på landsbygden som ett fråntagande av kreativ kraft från jordbrukssektorn. Lantbrukares kreativa handling riktas mot andra sektorer för att kunna försörja sig. Det gynnar lantbrukaren själv, men missgynnar jordbruket på lång sikt, eftersom "utveckling" hotar att transformera land på egen hand. Här kan vi tänka på de processer som driver urbanisering som en strukturell organisatorisk makt som möjliggör var de finner belöningarna av att rikta sitt kreativa handlingsutrymme. Detta pekar på hur infrastruktursatsningar och samhällsplanering sätter premisserna för lantbrukarens entreprenöriella handlingsutrymme i fråga om vilka möjligheter till försörjningsstrategier som blir attraktiva. Att exempelvis stadsutvecklingen erbjuder lönsamhet medan jordbruket inte gör det, talar för en struktur där viss samhällsutveckling premieras över en annan. Utvecklingen beskrivs som "ekonomisk effektivitet" (SOU 2015:15) när det snarare handlar om frigörandet av kapital (4.3.1). Som en av mina informanter exemplifierar gavs det belöning

för rensning av stora mängder land för byggnation, men straff för att råka köra över ett skyddat dike. Detta är också ett exempel på strukturell makt via organisering, som kontrollerar hur resurser och belöningar distribueras i sociala relationer. Som pekas ut av Ragnar, kunde också en god myndighetskontakt förhandla utvecklingens riktning och förhindra att jordbruksmark blev skogsmark. Det illustrerar att utveckling är inte bara något som händer externt per definition, utan en förhandlingsbar kraft.

Jordbrukandet i Fagersta-Norbergs kommuner är klart beroende av entusiaster som gillar att hålla på med jordbruk trots att det i de flesta fall inte är möjligt att försörja sig på det. Undantaget verkar vara den specifika nisch som Örjan utvecklat som möjliggör för honom att arbeta med jordbruket som ett heltidsarbete. Vad som ses som arbete, bestäms i lantbrukarnas egna ord med "går det inte att leva på det, så är det en hobby" oberoende av mängden arbetstimmar som läggs ner. Det kan finnas ett behov av lokal anpassning om vi vill att jordbruket ska leva kvar i perifera bygder i mångsidig form.

8. Slutsats

Att jordbrukspolitiken (SOU 2015:15; Proposition 2016/17:104) premierar aktörer med större sammanhängande arealer i samband med det geografiska områdets dåliga förutsättningar för växtodling gör att ekvationen om ett levande jordbruk i kommunerna inte går ihop. Att vara lantbrukare är oerhört svårt om man jämför det med en ekvivalent till heltidsarbete. Djurhållningen blir den huvudsakliga strategin för de mest aktiva eftersom betesmarkerna är "det billigaste vi har", men djurhållningen ställer också stora krav på tidsinvestering och kan vara hårdare utsatt av myndigheter, som vi sett prov på. Istället har de flesta hittat andra sätt att försörja sig på, utanför jordbruket.

Jag argumenterar för att det nationella imperativet handlar om att spara tid och pengar på jordbruket genom "ekonomisk effektivisering" (SOU 2015:15; Proposition 2016/17:104) som präglas av utveckling mot stordrift (Wästfelt & Eriksson 2017; Hajdu et al 2020; Marquardt et al 2022), snarare än att bevara och utveckla perifera jordbruksmarker för framtiden. Om vi i praktiken endast möjliggör jordbruk där extern kapitaltillgång, stordrift eller maskinentreprenad är ingången, riskerar jordbruket att försvinna från perifera bygder. Det är därför avgörande att förstå att jordbrukets framtid inom mindre produktiva geografiska områden som Fagersta och Norberg är en fråga om hur makt organiseras och distribueras i både lagstiftning, infrastruktur och även hur vi ser på samhällsutveckling.

Strukturell makt är ett abstrakt fenomen – tills den görs konkret i lantbrukarens vardag. Flera inspel från informanterna pekar på att den strukturella makten påverkade upplevd makt - huruvida man har en extern eller intern locus of control. LoC i sin tur förstärktes av belöningar (möjligheter till expansion, försörjning utanför jordbruket), eller försvagades med bristen på dom (tillräcklig kompensation, byråkratisk kontroll, jordbrukets utveckling). Lantbrukarnas externa LoC sammanföll alltså oftare med de processer där den strukturella makten utgör en begränsande faktor och deras interna LoC sammanföll i högre grad till de processer som den strukturella makten främjar. Det jag vill peka på här är att deras förståelse om vad som är möjligt har ett samband med vad som nationell policy ser som önskvärt. Lantbrukarna har försökt att jobba i medvind med spelreglerna men på platser där spelreglerna inte passar in.

Att jordbruket inte uppfattas som en möjlig framtida sysselsättning, utan som en hobby, gör också i sin tur att handlingsutrymmet inom jordbruket minskar. Deras syn på det som en hobby, utgår också ifrån att ett arbete ska kompenseras på ett sätt som är ekvivalent med arbetets värde. Detta ser vi inte inom det geografiska

området, med ett undantag. Även där kan vi ifrågasätta relationen mellan arbetstimmar och belöning. Lite krasst och kort uttryckt kan vi konstatera att lantbrukarna i kommunerna kommer att överleva, men att jordbruket sakta dör, eller reduceras till att bli säsongbetesmarker.

Referenser

Litteratur:

Boëthius, B. (1958). Swedish iron and steel, 1600–1955. *Scandinavian Economic History Review*, 6(2), 144–175. <https://doi.org/10.1080/03585522.1958.10411402>

Cobb-Clark, D.A. (2015). Locus of control and the labor market. *IZA Journal of Labor Economics*, 4(1), 3. <https://doi.org/10.1186/s40172-014-0017-x>

Dannefjord, P. (1999). *Metod och problem: En inledning till sociologisk analys*. Växjö: Institutionen för samhällsvetenskap.

Fuchs, S. (2001). Beyond agency. *Sociological Theory*, 19(1), 24–40. <http://www.jstor.org/stable/223290>

Galvin, B.M., Randel, A.E., Collins, B.J., & Johnson, R.E. (2018). Changing the focus of locus (of control): A targeted review of the locus of control literature and agenda for future research. *Journal of Organizational Behavior*, 39(7), 820–833. <https://doi.org/10.1002/job.2275>

Hajdu, F., Eriksson, C., Waldenström, C., & Westholm, E. (2020). *Sveriges förändrade lantbruk – lantbrukarnas egna röster om förändringar sedan 1990-talet och strategier inför framtiden*. SLU Future Food Reports, 11. Kalmar: Lenanders Grafiska AB.

Halpert, R. (2011). *28 measures of locus of control: A researcher's guide to some of the more commonly used locus of control scales*. Beach Haven, NJ: Will to Power Press. ISBN 978-0-9833464-3-2

Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Marquardt, K., Eriksson, C., & Kuns, B. (2022). Towards a deeper understanding of agricultural production systems in Sweden – linking farmer's logics with environmental consequences and the landscape. *Rural Landscapes: Society, Environment, History*, 9(1), 1–15. <https://doi.org/10.16993/rl.78>

- Nilsson, N. (2017). *Entreprenörskap – att se och handla på möjligheter*. Stockholm: Liber.
- Sarasvathy, S. (2008). *Effectuation: Elements of entrepreneurial expertise*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. ISBN 978-1-84376-680-3
- Wolf, E.R. (1990). Distinguished lecture: Facing power – old insights, new questions. *American Anthropologist*, 92(3), 586–596. <http://www.jstor.org/stable/680336>
- Wästfelt, A. & Eriksson, C. (2017). *Det svenska lantbrukets omvandling 1990–2014: Exemplet Uppsala län*. Uppsala: SLU, Framtidens lantbruk – djur, växter och markanvändning. ISBN 978-91-576-9509-3 (elektronisk)

Övriga källor

- Jordbruksverket (2015). *Basfakta: Jordbruket i Västmanlands län*. Jordbruket i siffror. <https://jordbruketisiffror.wordpress.com/2015/11/10/basfakta-jordbruket-i-vastmanlands-lan/> [Hämtad 2025-05-30]
- Jordbruksverket (2022). *Jordbruksstatistisk sammanställning*. <https://jordbruksverket.se/om-jordbruksverket/jordbruksverkets-officiellsstatistik/jordbruksverkets-statistikrapporter/statistik/2022-07-05-jordbruksstatistisk---sammanstallning-2022> [Hämtad 2025-04-11]
- Jordbruksverket (2025). *Jordbruksföretag efter kommun och storleksgrupp*. https://statistik.sjv.se/PXWeb/pxweb/sv/Jordbruksverkets%20statistikdatabas/Jordbruksverkets%20statistikdatabas__Jordbruksforetag__Jordbruksforetag%20och%20jordbruksforetagare/JO0106F31.px/?rxid=5adf4929-f548-4f27-9bc9-78e127837625 [Hämtad 2025-04-11]
- Regeringskansliet (2017). *Proposition 2016/17:104. En livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*. Stockholm: Näringsdepartementet. <http://www.regeringen.se/rattsdokument/proposition/2017/01/prop.-201617104/> [Hämtad 2025-06-01]
- SOU 2015:15. (2015). *Attraktiv, innovativ och hållbar strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. Stockholm: Näringsdepartementet. <http://www.regeringen.se/rattsdokument/statens-offentliga-utredningar/2015/03/sou-201515/> [Hämtad 2025-06-01]

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU kan publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver i sådana fall godkänna publiceringen. I samband med att du godkänner publicering kommer SLU även att behandla dina personuppgifter (namn) för att göra arbetet sökbart på internet. Du kan närsomhelst återkalla ditt godkännande genom att kontakta biblioteket.

Även om du väljer att inte publicera arbetet eller återkallar ditt godkännande så kommer det arkiveras digitalt enligt arkivlagstiftningen.

Du hittar länkar till SLU:s publiceringsavtal och SLU:s behandling av personuppgifter och dina rättigheter på den här sidan:

- <https://libanswers.slu.se/sv/faq/228316>

☒ JA, jag, Jakob Sandberg har läst och godkänner avtalet för publicering samt den personuppgiftsbehandling som sker i samband med detta

☐ NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse till att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.